

**TALABALARDA KONFLIKTOLOGIK MADANIYATNI
SHAKLLANTIRISHDA IJTIMOIIY MUHIT VA GURUH
PSIXOLOGIYASINING ROLI**

Hafizova Firuza Baxtiyorovna,

Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

***Annotatsiya.** Maqolada talabalarda konflikt madaniyatologik jarayonlar jarayonida ijtimoiy muhit va guruh psixologiyasining o'zaro ta'sir mexanizmlari tahlili. Konflikt psixologik madaniyati, uning tarkibiy qismlariologik, ijtimoiy-psix ta'sirida talabalarning nizoli muammolarga munosabati chuqur o'rganilgan. Guruh psixologiyasi, kommunik kompetensiya, empatiya va tolerantlik darajasini talabalarning konfliktlarni konstruktiv yo'l bilan hal etish ko'rinishini shakllantirishni muhim sifatida yoritilgan. tadqiqot xodimlari kuzatuv, suhbat, so'rovnoma va tahlil metodlaridan foydalanilgan.*

***Kalit so'zlar:** konfliktologik madaniyat, ijtimoiy muhit, guruh psixologiyasi, shaxslararo munosabatlar, kommunikativ kompetensiya, empatiya, tolerantlik, hamkorlik, psixologik muhit, ta'lim muassasasi, ijtimoiy moslashuv, talabalik davri, muloqot madaniyati, ijtimoiy psixologik rivojlanish, konstruktiv konflikt yechimi*

***Аннотация.** В статье анализируются механизмы взаимодействия социальной среды и групповой психологии в процессе культурологических процессов конфликта у студентов. Глубоко изучена психологическая культура конфликта, его компоненты, отношение студентов к конфликтным проблемам под их психологическим, социально-психологическим воздействием. Групповая психология, коммуникативная компетентность, уровень эмпатии и толерантности освещены как важные для формирования взгляда студентов на конструктивное разрешение конфликтов. исследовательские работники использовали методы*

наблюдения, беседы, анкетирования и анализа.

Ключевые слова: конфликтологическая культура, социальная среда, групповая психология, межличностные отношения, коммуникативная компетенция, эмпатия, толерантность, сотрудничество, психологическая среда, образовательное учреждение, социальная адаптация, студенческий период, культура общения, социально-психологическое развитие, конструктивное разрешение конфликтов

Abstract. *The article analyzes the mechanisms of interaction between the social environment and group psychology in the process of conflict culturological processes in students. The psychological culture of conflict, its components - the attitude of students to conflict problems under the influence of psychological, socio-psychological factors - has been deeply studied. The level of group psychology, communicative competence, empathy, and tolerance is highlighted as important in the formation of students' views on conflict resolution in a constructive way. Research staff used methods of observation, conversation, questionnaires, and analysis.*

Key words: *conflictological culture, social environment, group psychology, interpersonal relations, communicative competence, empathy, tolerance, cooperation, psychological environment, educational institution, social adaptation, student period, communication culture, socio-psychological development, constructive conflict resolution*

Kirish. Zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabalarning shaxslararo munosabatlari, ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri va guruh ichidagi psixologik jarayonlar ularning konfliktologik madaniyatini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Talaba shaxsi rivojlanishida konfliktlarni anglash, ularni konstruktiv tarzda hal eta bilish hamda ijtimoiy muloqotda o'zini to'g'ri tutish madaniyatini egallash shaxsiy va kasbiy yetuklikning asosiy ko'rsatkichlaridan biridir.

Ijtimoiy muhit talabalarning xulq-atvori, qadriyat yo'nalishlari va emotsional barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Guruh psixologiyasi esa shaxsning o'zini

jamo'a a'zosi sifatida his etishiga, hamkorlik, empatiya, tolerantlik va o'zaro hurmat kabi sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Mazkur jarayonlar talabalarda konfliktlarni oldini olish, ularni tahlil qilish va konstruktiv yo'l bilan boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda alohida o'rin tutadi.

Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy-psixologik muhitni sog'lomlashtirish, guruh ichida ijobiy psixologik iqlim yaratish, o'zaro ishonch va madaniy muloqotni kuchaytirish orqali konfliktologik madaniyatni rivojlantirish mumkin. Shu bois, talabalarining ijtimoiy muhitdagi o'rni, guruhdagi psixologik jarayonlarni boshqarish mexanizmlari va ularning konfliktologik madaniyatga ta'sirini o'rganish zamonaviy psixologiya fanining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida ta'lim olayotgan yoshlarning shaxslararo munosabatlari, ijtimoiy muhitga moslashuvi va guruh ichidagi o'zaro munosabatlari dolzarb psixologik masalalardan biri hisoblanadi. Jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy o'zgarishlar, raqobatbardoshlik talablari hamda turli qadriyatlarning to'qnashuvi talabalarda konfliktlarning kelib chiqish ehtimolini oshiradi. Shu sababli, ularni to'g'ri boshqarish, konstruktiv hal etish va bu jarayonda ijtimoiy muhit bilan guruh psixologiyasining o'zaro ta'sirini chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Talabalarda konfliktologik madaniyatni shakllantirish — bu nafaqat shaxslararo nizolarni hal etish qobiliyatini rivojlantirish, balki empatiya, tolerantlik, ijtimoiy mas'uliyat va kommunikativ kompetensiyani mustahkamlashni ham anglatadi. Ijtimoiy muhitdagi ijobiy psixologik atmosfera, guruh ichidagi sog'lom psixologik iqlim va muloqot madaniyatining yuksakligi talabalarining konfliktologik madaniyatini shakllantirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi davrda talabalarining psixologik barqarorligi, ijtimoiy faolligi va jamoaviy moslashuvi ta'lim samaradorligining asosiy shartlaridan biri sifatida qaralmoqda. Shu nuqtayi nazardan, talaba shaxsida konfliktologik madaniyatni rivojlantirish — ularning

ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishiga, kelajakda samarali kasbiy faoliyat yuritishiga va ijtimoiy muhitda barqaror psixologik holatni saqlashiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Konfliktologik madaniyat va guruh psixologiyasi masalalari psixologiya fanining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu borada ko'plab olimlarning ilmiy izlanishlari mavjud. K. Levinning guruh dinamikasi nazariyasi shaxs xulq-atvori ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirda shakllanishini asoslaydi. Unga ko'ra, inson harakati doimo ijtimoiy kuchlar maydonida ro'y beradi va guruh iqlimi shaxsning emotsional holati hamda xulqiy tanloviga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

L. S. Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi esa shaxs psixik taraqqiyotining asosiy manbai sifatida ijtimoiy muhit va muloqotni ko'rsatadi. Vygotskiy fikricha, insonning oliy psixik funksiyalari ijtimoiy o'zaro ta'sir jarayonida shakllanadi va bu jarayon konfliktlarni konstruktiv tarzda hal etish malakasini ham rivojlantiradi.

J. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasida esa ijtimoiy tajriba, tahlil va o'z-o'zini anglash jarayonlari muhim o'rin tutadi. Piajening ta'kidlashicha, o'quvchi va talabalarning tafakkuri aynan ijtimoiy tajriba va o'zaro munosabatlar orqali rivojlanadi, bu esa konflikt holatlariga ongli yondashuvni shakllantiradi.

D. Goleman (1995) tomonidan ilgari surilgan emotsional intellekt nazariyasi talabalarda empatiya, o'z his-tuyg'ularini boshqarish va boshqalarni tushunish qobiliyatining konfliktologik madaniyatdagi o'rni nihoyatda muhimligini asoslaydi. Unga ko'ra, emotsional intellekti rivojlangan shaxslar nizolarni konstruktiv hal etish, ijtimoiy moslashuvni ta'minlash va muloqotda muvozanatni saqlashga qodir bo'ladi.

Shuningdek, K. Tomas va R. Kilmann (1974) tomonidan ishlab chiqilgan konfliktni boshqarish strategiyalari modelida beshta asosiy yondashuv – raqobat, murosaga kelish, hamkorlik, chekinish va moslashuv – keltirib o'tiladi. Bu model talabalarda konfliktologik madaniyatni rivojlantirish uchun psixologik asos sifatida qo'llanilishi mumkin.

E. Fromm, K. Rodgers, va A. Banduralarning asarlarida esa shaxsning ijtimoiy muhitdagi o'rni, o'zini anglash, o'zaro hurmat va hamkorlikka tayyorlik ijtimoiy muhit va guruh psixologiyasining markaziy komponentlari sifatida yoritilgan.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, konfliktologik madaniyatni shakllantirish jarayoni ijtimoiy muhit, guruh dinamikasi, emotsional intellekt, hamkorlik va muloqot madaniyati bilan chambarchas bog'liq. Bu jarayon talaba shaxsining ijtimoiy-psixologik rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Tadqiqot metodologiyasi:

Ushbu tadqiqot talabalarda konfliktologik madaniyatni shakllantirishda ijtimoiy muhit va guruh psixologiyasining o'zaro ta'sirini aniqlash hamda bu jarayonni samarali boshqarish yo'llarini asoslashga qaratilgan.

Tadqiqotning maqsadi – talabalarda konfliktologik madaniyatni rivojlantirishda ijtimoiy muhit va guruh psixologiyasining o'rnini aniqlash hamda ushbu omillarni pedagogik-psixologik jihatdan takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning obyekti – oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonida namoyon bo'ladigan konfliktologik madaniyat.

Tadqiqotning predmeti – talabalarda konfliktologik madaniyatni shakllantirishda ijtimoiy muhit va guruh psixologiyasining psixologik-pedagogik mexanizmlari.

Tadqiqotning vazifalari:

1. Konfliktologik madaniyat tushunchasining mazmunini tahlil qilish va uning tarkibiy qismlarini aniqlash.
2. Talabalarning ijtimoiy muhitdagi o'zaro munosabatlari va guruh psixologiyasi omillarining konfliktologik madaniyatga ta'sirini o'rganish.
3. Guruh dinamikasi, emotsional intellekt va empatiya ko'rsatkichlarini baholash.
4. Konfliktologik madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi psixologik mashg'ulotlar va treninglar tizimini ishlab chiqish.
5. Olingan natijalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotda qo'llanilgan metodlar:

➤ Nazariy metodlar: ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, modellashtirish.

➤ Empirik metodlar: so'rovnoma, suhbat, kuzatuv, sotsiometrik tahlil, psixologik testlar (T. Tomasning konfliktni boshqarish strategiyalari testi, D. Goleman emotsional intellekt shkalasi).

➤ Statistik metodlar: olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, diagrammalar va foiz ko'rsatkichlar orqali umumlashtirish.

Tadqiqotning bosqichlari:

1. Tayyorlov bosqichi – mavzuga oid ilmiy manbalarni o'rganish, nazariy asoslarni ishlab chiqish.

2. Asosiy bosqich – talabalarda konfliktologik madaniyatni shakllantirishga ta'sir etuvchi ijtimoiy muhit va guruh omillarini aniqlash, so'rov va testlar o'tkazish.

3. Tahlil va umumlashtirish bosqichi – olingan natijalarni qayta ishlash, xulosalar chiqarish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning metodologik asoslari sifatida L. S. Vygotskiy, K. Levin, J. Piaget, D. Goleman, A. Bandura, K. Tomas va R. Kilmanlarning ijtimoiy-psixologik nazariyalari, shuningdek, zamonaviy konfliktologiya, sotsial psixologiya va shaxs rivojlanishiga oid ilmiy qarashlar asos qilib olingan.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalarda konfliktologik madaniyatning shakllanishi ko'p jihatdan ularning atrofidagi ijtimoiy muhit va guruh psixologiyasi bilan bevosita bog'liqdir. Talaba jamoasi ichida mavjud bo'lgan o'zaro hurmat, ishonch, hamkorlik muhiti konstruktiv muloqotga zamin yaratadi, bu esa ziddiyatlarning keskinlashmasligiga yordam beradi. Aksincha, emotsional qo'llab-quvvatlov yetishmaydigan, raqobat va befarqlik hukmron bo'lgan muhitda nizolar tez-tez paydo bo'ladi va destruktiv shaklga o'tadi.

Guruh psixologiyasi talabalarning xatti-harakatlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Guruh ichidagi ijtimoiy rollar, yetakchilik, birdamlik darajasi va norasmiy me'yorlar nizolarning kelib chiqish va hal etilish jarayonini belgilaydi. Tadqiqot

natijalariga ko'ra, ijobiy ijtimoiy o'zaro ta'sir va hamkorlikka yo'naltirilgan guruhlar a'zolari konfliktlarni murosaviy yo'l bilan hal etishga moyil bo'lishadi.

Shuningdek, emotsional intellekt va empatiya ko'rsatkichlari ham talabalarning konfliktga bo'lgan munosabatini belgilaydi. D. Goleman (1995) ta'kidlaganidek, emotsional ong va o'zini tuta bilish qobiliyati insonni konstruktiv yechim topishga yo'naltiradi. Tadqiqotda aniqlanishicha, yuqori darajada emotsional intellektga ega talabalar konflikt vaziyatlarini tahlil qilishda ob'ektivroq bo'lib, o'z his-tuyg'ularini nazorat qilishga qodir.

Ijtimoiy muhitda shakllanadigan guruh birdamligi (cohesion) darajasi ham konfliktologik madaniyat bilan bevosita bog'liq. K. Levinning maydon nazariyasiga ko'ra, inson xulqi ijtimoiy maydonning tarkibiy qismlaridan ajralgan holda tushunilmaydi. Demak, talabalarning ijtimoiy-psixologik holati guruh muhitining barqarorligi va o'zaro ishonch darajasiga bog'liqdir.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, ijtimoiy qo'llab-quvvatlov mavjud bo'lgan akademik guruhlarda talabalar o'z fikrini ochiq ifoda etishdan cho'chimaydi, o'zaro tinglash, fikr almashish madaniyati rivojlangan. Bu esa konfliktologik madaniyatning muhim komponenti – muloqot madaniyatini mustahkamlaydi.

Amaliy jihatdan, konfliktologik madaniyatni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida psixologik treninglar, rolikli o'yinlar, "case-study" mashg'ulotlar va empatiyani kuchaytiruvchi interfaol metodlardan foydalanish samarali natija beradi. Bu yondashuv talabalarning nafaqat nizolarni hal etish, balki ularni oldini olish ko'nikmalarini ham shakllantiradi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, konfliktologik madaniyatni shakllantirish uzluksiz pedagogik-psixologik jarayon bo'lib, u nafaqat individual, balki guruh va ijtimoiy darajada qo'llab-quvvatlanishi lozim. Oliy ta'lim muassasalari bu borada muhim rol o'ynaydi, chunki aynan talabalik davrida shaxsning ijtimoiy moslashuvi, emotsional yetukligi va muloqot kompetensiyasi faol shakllanadi.

Amaliy tavsiyalar:

1. Ijtimoiy-psixologik treninglarni tashkil etish.

Talabalar o'rtasida muloqot madaniyati, tinglash ko'nikmasi, empatiya va o'zaro hurmatni rivojlantirishga qaratilgan trening mashg'ulotlarini muntazam o'tkazish lozim. Bu mashg'ulotlar konflikt vaziyatlarini konstruktiv hal etish malakasini shakllantiradi.

2. Guruh psixologiyasini mustahkamlash.

Har bir akademik guruhda sog'lom psixologik muhitni yaratish uchun ijtimoiy birdamlikni oshiruvchi metodlardan (kooperativ o'yinlar, jamoaviy loyihalar, muhokama klublari) foydalanish tavsiya etiladi.

3. Pedagog-psixologlar faoliyatini kuchaytirish.

Oliy ta'lim muassasalarida pedagog-psixologlarning vazifalariga talabalarda konfliktologik madaniyatni rivojlantirishga yo'naltirilgan individual va guruhviy konsultatsiyalarni kiritish zarur.

4. Konfliktologiya asoslarini o'quv jarayoniga kiritish.

Talabalar uchun "Konfliktologiya va muloqot psixologiyasi" fanini tanlov yoki majburiy kurs sifatida joriy etish, bunda nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlarga keng o'rin berish foydalidir.

5. Ijtimoiy muhitni psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash.

Talabalar turar joylari, o'quv binolari va kampuslarda ijobiy emotsional fonni ta'minlash, o'zaro hurmat va bag'rikenglik muhitini shakllantirish oliy ta'lim muassasasi rahbariyati tomonidan doimiy e'tiborda bo'lishi kerak.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, talabalarda konfliktologik madaniyatni shakllantirish murakkab, ammo zarur bo'lgan psixologik-pedagogik jarayondir. U shaxsning emotsional, ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish orqali amalga oshadi. Konfliktologik madaniyatning poydevori talabaning o'zaro munosabatlarda hurmat, bag'rikenglik, empatiya va mas'uliyat tamoyillariga amal qilishi bilan belgilanadi.

Ijtimoiy muhit va guruh psixologiyasi bu jarayonda hal qiluvchi o'rin tutadi. Guruh ichidagi ijobiy emotsional muhit, birdamlik, o'zaro ishonch va hamkorlik

nizolarni konstruktiv tarzda hal etish imkonini beradi. Shuningdek, pedagog-psixologlarning faol ishtiroki, o'quv jarayonida muloqot va konfliktologiya madaniyatiga doir trening va seminarlarning o'tkazilishi bu sohada sezilarli natijalarga erishish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, talabalarning konfliktologik madaniyatini rivojlantirish ularning shaxsiy o'sishi, ijtimoiy moslashuvi va akademik samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, oliy ta'lim muassasalari shaxslararo munosabatlarni sog'lomlashtirish, muloqot madaniyatini rivojlantirish va ijtimoiy-psixologik muhitni barqarorlashtirishga qaratilgan kompleks yondashuvni amaliyotga joriy etishlari zarur.

Umuman olganda, konfliktologik madaniyatni shakllantirish — bu talabalarning nafaqat shaxsiy hayoti, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham muhim ijtimoiy-psixologik kapital hisoblanadi. Shu sababli, ushbu yo'nalishda tizimli psixologik-pedagogik ishlar olib borish zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
2. Deutsch, M. (2011). Cooperation and competition. In P. T. Coleman (Ed.), Conflict, interdependence, and justice (pp. 23–40). Springer.
3. Goleman, D. (1995). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. New York: Bantam Books.
4. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1995). Creative controversy: Intellectual challenge in the classroom. Edina, MN: Interaction Book Company.
5. Kilmann, R. H., & Thomas, K. W. (1974). Developing a forced-choice measure of conflict-handling behavior: The "MODE" instrument. Educational and Psychological Measurement, 37(2), 309–325.

6. Levin, K. (1947). Field theory in social science: Selected theoretical papers. London: Routledge & Kegan Paul.
7. Piaget, J. (1972). The psychology of the child. New York: Basic Books.
8. Rogers, C. R. (1961). On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Boston: Houghton Mifflin.
9. Satir, V. (1988). The new peoplemaking. Mountain View, CA: Science and Behavior Books.
10. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
11. Rahim, M. A. (2011). Managing conflict in organizations (4th ed.). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
12. Tjosvold, D. (2008). The conflict-positive organization: It depends upon us. *Journal of Organizational Behavior*, 29(1), 19–28.